

УКРАЇНА У СВІТІ

УДК 94(477:430)«1918»

Срібняк І.В.

ГРОМАДА ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ «САМОСТІЙНА УКРАЇНА» НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ІСНУВАННЯ ТАБОРУ РАШТАТ, НІМЕЧЧИНА (ТРАВЕНЬ – ЛИСТОПАД 1918 р.)

У статті розкрито специфіку функціонування громади полонених вояків-українців «Самостійна Україна» на завершальному етапі існування табору Раштат. Найважливішим було те, що українська громада «Самостійна Україна» табору Раштат виховала велику кількість національно свідомих українців, з яких у лютому 1918 р. були сформовані перші відділи національної армії. У цей час раштатці опинились у надзвичайно складному становищі, що було зумовлено продовольчими труднощами, які переживала Німеччина у 1918 р. Важливе значення мала діяльність Ліквідаційного комітету та раштатського відділу «Комітету Культурної Помочі Українцям у Німеччині», який з 1 серпня 1918 р. перебрав на себе ведення всієї культурно-організаційної роботи в таборі. Зусиллями його членів у таборі було продовжено проведення культурно-освітньої роботи, а сам табір залишався центром українського життя до моменту його ліквідації у листопаді 1918 р.

Ключові слова: Раштат, Німеччина, табір, полонені українці, комітет.

Українізацію табору Раштат було розпочато у травні 1915 р. заходами Союзу визволення України (СВУ), який зумів переконати німецькі урядові чини у доцільності виокремлення частини полонених вояків-українців з метою їх національного освідомлення. Попри всі складнощі на початкових етапах – насамперед через протидію «чорної сотні» та майже повну зрусифікованість полонених – у таборі вже за короткий час виникли нечисленні гуртки українців, які провадили свою діяльність у порозумінні з таборовим Просвітнім відділом СВУ.

Їх спільними зусиллями у таборі постали школа для неграмотних, народний театр, хор, оркестр; були започатковані різні освітні курси, видавалась таборова газета «Розсвіт», провадив свою діяльність кооператив – завдяки чому до української справи почало приєднуватись все більше українців. Завдяки цьому на початку 1916 р. стало можливим об'єднати всі українські гуртки в одну організацію – громаду «Самостійна Україна» на чолі з виборними органами з самих полонених (генеральні рада і старшина).

Після цього окремі гуртки реорганізуються в секції цієї громади, а ще за деякий час – у статутні товариства (драматичне, кооперативне, просвітне та ін.), кожне з яких відповідало за певну ділянку роботи в таборі. Громада «Самостійна Україна» зуміла охопити своїм впливом й тих полонених, які

тимчасово виїжджали з табору для роботи в складі окремих команд, відряджаючи туди своїх довірених представників. На кінець 1917 р. провід громади перебрав на себе керівництво усією культурно-просвітницькою та національно-організаційною роботою в таборі, й школу національного освідомлення пройшли тут тисячі полонених українців.

Весь цей час німецька військова влада надавала можливу моральну та організаційно-матеріальну допомогу, але на весні 1918 р. її ставлення до організованих громад полонених українців (і зокрема до раштатців) різуче змінилось, що зрештою пояснювалось колосальними продовольчими проблемами, які у цей час переживав II-й Рейх. Водночас певне значення мало й те, що кайзерівська Німеччина невідворотно наближалась до свого колапсу та падіння, усвідомлення чого сіяло деструкцію і на нижчих щаблях влади, а також вивільняло у деякого з німецьких воєнків-вартових темні інстинкти, які були до цього притлумлені наказами вищого військового командування.

У цих умовах величезного значення набувала гуманітарна допомога полоненим з боку благодійних організацій інших країн. Зокрема, 24 квітня значний гуманітарний вантаж надійшов від Шведського Червоного Хреста (48 пудів рису), наступного дня – отримано ще 7396 хлібів. Особливо багато було зроблено шведськими благодійниками для полонених раштатців у травні, коли табір отримав зокрема: 1500 пар онуч (2 травня), 1356 фунтів цукру – кожен полонений отримав 400 гр. (9 травня), 7250 пачок тютюну – у таборі роздано 3994 пачки – кожен полонений отримав 3 пачки, решта була відправлена на робітничі команди (23 травня) [1, арк. 8-8зв.]. У червні до табору також надійшли різні кількості продуктів, одягу, мила (в архівних документах бракує інформації про їх відправників – *I.C.*) [1, арк. 9].

Але ці надходження очевидно ж не могли покрити всіх потреб полонених, і ситуація в таборі ставала дедалі напруженішою. Справа в тім, що провід української громади у Раштаті (зокрема – Василь Мороз) робив продовольчу ситуацію в таборі предметом обговорення на таборових вічах. Так само – на них обговорювались й факти надужиття окремих німецьких вартових на робітничих командах, водночас тональність дискусій часом набувала, хоч і завуальовано, виразно антинімецького звучання. Відтак його промови дедалі більше суперечили засадничому принципу угоди між СБУ і представниками німецької влади, а саме – недопущення будь-якої критики дій останньої. Також мало значення й те, як сприймала маса полонених його промови, яка відверто дорікала німецькій владі через її неспроможність забезпечити хоча би мінімальний рівень їх харчування.

У зв'язку з цим комендатура табору зажадала від централі СБУ (в особі В. Козловського) аби В. Мороз надалі уникав проголошення будь-чого, що могло би зашкодити престижу та авторитетові німців, на що останній не погоджувався з принципових міркувань. У цій ситуації В. Козловський у своєму листі (від 1 червня 1918 р.) до В. Мороза запропонував останньому

«перенестися» до Вецляру, а до свого від'їзду з Раштату – взагалі не відвідувати табір, взявши для цього відпустку [2, арк. 4-6]. З огляду на делікатність ситуації, централь СВУ погоджувалась відшкодувати йому кошти переїзду та заперечувала трактування його перенесення до Вецляру як якогось покарання [2, арк. 7].

Певною мірою до цього спонукало й те, що Генеральна Старшина табору Раштат, отримавши повідомлення про державний переворот, здійснений генералом П. Скоропадським, на своєму довірочному засіданні (від 9 травня 1918 р.) засудила його та висловила свою підтримку вже неіснуючій УЦР [3, арк. 54]. Також вона закликала громади інших українських таборів «зайняти становище», давши політичну оцінку зміні державного ладу в Україні (лист Генеральної Старшини громади «Самостійна Україна» до централі СВУ № 79 від 9 травня 1918 р.). Очевидно, що така політична позиція українського таборового «уряду» раштатців ставила у досить незручне становище провід СВУ, який в силу різних об'єктивних та суб'єктивних обставин уникав проголошувати такі радикальні гасла.

Попри це Берлінська централь СВУ продовжувала виконувати свої фінансові зобов'язання перед Раштатом. У травні її грошова дотація табору склала 2800 марок німецьких (м.н.), але водночас таборові інституції витратили на 200 м.н. більше. Відчуваючи гострий брак коштів, Генеральна Старшина громади «Самостійна Україна» тим не менш надала матеріальну допомогу «Організації інтелігентів раштатського табору в Зальцведелі», надіславши її членам 500 м.н., та звернувшись до німецької влади з проханням про їх повернення до Раштату [3, арк. 51-52]. До цього раштатців спонукало рішення комендатури розпочати видачу полоненим «аусвайсів» (посвідчень особи), без якого не можна було виїхати з табору додому. З огляду на те, що німецька влада могла забезпечити цими документами тільки невелику частину полонених, останні тягнули жереб – кому видаватимуться «аусвайси» в першу чергу. В середині червня такі документи були видані тільки 15 особам [4, арк. 1зв.]. Щоправда, дещо оперативніше вирішувалась справа з репатріацією додому полонених-інвалідів – до середини липня в Україну було відправлено 209 інвалідів [4, арк. 35].

Наближення кінцевого терміну ліквідації СВУ, який вже не отримував фінансових дотацій від німецького уряду, пришвидшило процес згортання діяльності таборових організацій, що мало завершитись їх ліквідацією. З цією метою у таборі 11 червня 1918 р. був створений Ліквідаційний комітет, до складу якого увійшли представники від усіх таборових інституцій, зокрема від Генеральної Старшини (Г. Петренко), Просвітньої ради (Вдовиченко), ЦК (Шаройко), фотографічного товариства (Шорко), спілки «Єдність» (Ободяник), товариства «Український Рух» (Шостак), Драматичного товариства (Петро Шилін), секретаріату (Мазанко), таборових промислів (проф. М. Парашук). Головою комітету було обрано полоненого

Г. Петренка, до складу президії увійшли Вдовиченко (заступник і референт зовнішніх справ), Мазанко (писар), Шостак (скарбник), Ободяник (контролер) та Антон Шум (кооптований до складу комітету) [4, арк. 1].

Найголовнішим завданням Ліквідаційного комітету стало продовження праці Генеральної Старшини і ліквідація майна поодиноких українських організацій. Водночас до кінця серпня 1918 р. заходами Комітету велась просвітня робота, діяли просвітня рада, читальня, драматичний гурток, у таборі продовжувалась демонстрація кінофільмів. Заходами Комітету з інших таборів до Раштату було переведено кілька викладачів з цивільних осіб, водночас для проведення культурно-просвітньої роботи з раштатцями прибули й офіцери-українці. Продовжували свою діяльність фотографічне товариство і спілка «Єдність» (остання мала дефіцит у червні-липні, але в серпні торгівля поживалась, давши можливість покрити цю заборгованість та отримати 400 м.н. прибутку) [4, арк. 48, 53].

Ліквідаційний комітет підтримував зв'язок з робітничими командами, щоправда ця ділянка роботи була занедбана головою комітету через його переобтяженість різними таборовими справами, і зокрема справою будівництва пам'ятника та облаштування території навколо нього (зокрема, висадженням квітів та доглядом за ними) [4, арк. 51]. Знов таки, все це стало можливим значною мірою завдяки перерахуванню коштів від СВУ (7000 м.н. за два перші місяці літа 1918 р.) [5, арк. 8-9], після чого надходження коштів припинилось у зв'язку з самоліквідацією Союзу.

29 серпня 1918 р. відбулось останнє засідання Ліквідаційного комітету табору Раштат, на якому було ухвалено рішення про його власну самоліквідацію. Загальний фінансовий стан українських організацій був прийнятним – згідно до «Оборотової відомості» за серпень 1918 р. за підписом скарбника хорунжого С. Просунька від 12 вересня 1918 р. у касі української громади «Самостійна Україна» нараховувалось 9017,58 м.н. Цього місяця з неї були покриті видатки на діяльність соціальної секції (26,10 м.н.), «таборового кіна» (51,90), Українського православного братства (45,10), спонсорувались волинські школи (101,44), надавалась допомога сиротам на Волині (39,15), передавались кошти до національного фонду (165,03), ЦК (514,58), Національному товариству (108,4), а також частково профінансовані «таборова фотографія» (291,62), товариство «Український рух» (1000), СВУ (2608), сплачена платня таборовим функціонерам (947). Самостійно покрили свої видатки у серпні ц.р. Драматичне товариство (400), промисел («кустарня» і гончарня) (100), секретаріат (200) [6, арк. 1].

31 серпня 1918 р. у таборі Раштат були проведені перші збори раштатського відділу «Комітету Культурної Помочі Українцям у Німеччині» (ККПУН), який перебрав на себе ведення всієї культурно-організаційної роботи в таборі. До складу відділу у Раштаті увійшли референти таборових організацій (вибрані відповідними організаціями або призначені В. Сімовичем), зокрема

В. Сімович (голова), Григорій Петренко (заступник), Олександр Скитський (секретар); референти: сотник Олександр Скитський («Січ»), Севастьян Вдовиченко (робітничі громади), Валентин Чернявський (друкарня), Антін Шум (просвітні справи), Микола Блащаневич (мистецтво), Іван Галабанів (кооператив) і Михайло Паращук («кустарня») [7, арк. 21-22].

Водночас тривала ліквідація тих українських таборових інституцій, які ще були підзвітні СВУ (зокрема «Український Рух», «Ліквідаційний Комітет», «Просвітня рада» з підпорядкованими ним організаціями). Невикористані кошти організацій, які акумулювались у колишній «генеральній» касі (5495,48 м.н. на кінець серпня 1918 р.), були частково (2204 м.н.) передані ККПУН як депозит. Але попри всі «ліквідації» табір продовжував своє існування, маючи у цей час близько 500 мешканців (водночас на робітничих командах перебувало ще 10-12 тис. полонених українців з Раштату) [4, арк. 54].

Водночас таборові організації зосередились винятково на культурно-просвітницькій та гуманітарній (допомоговій) роботі в таборі, натомість політичний аспект відійшов на другий план [7, арк. 16-17]. Цій меті слугувало заснування у кінці серпня 1918 р. нових організацій в таборі – «Просвіти імені І. Франка», артистичного товариства «Бандура» та ін., бо полонені конче потребували моральної розради. Відтак, українські організації і надалі мали дбати, на думку В. Сімовича, про «духову розвагу полонених: театр, який має виховне велике значіння, музика національна, концерти, духова оркестра, прогульки, які дають дещо з науки і скрашують прикре положення [бранців]» [7, арк. 18].

Водночас В. Сімович вважав, що головну увагу в нових умовах необхідно було звернути й на організацію курсів українознавства задля «вироблення національного світогляду» у освічених полонених, і надалі проводити «ширші курси для загалу» (арифметика, бухгалтерія, сільське господарство) та «курси загальної натури» (психологія, адміністрування тощо). Всім цим опікувалось вже згадуване товариство «Просвіта імені І. Франка», метою діяльності якого стало гуртування полонених українців «задля поглиблення національної свідомости, поширення свого національного світогляду, набування знання, ведення просвітної роботи в таборі між народом, а далі в вільних хвиликах – розраджування себе забавою» [8, арк. 1].

Задля досягнення цієї статутної мети товариство здійснювало передплату для своїх членів газет і журналів, купувало книжки та опікувалось бібліотекою, організовувало дискусії та спільні читання, а «для розради ж – товариські гри з виразним виключенням карт і гри в гроші». Для того аби стати членом цього товариства – кандидату належало «стояти на становищі державної самостійности України», а також брати активну участь у просвітньому русі або культурно-мистецькому житті табору та сплачувати членські внески (одну марку німецьку щомісяця).

У статуті було визначено, що у випадку недостойних дій члена «Просвіти» такий має бути виключений зі складу товариства (за «шкідливий вчинок для національної справи», за «зраду національного ідеалу», за втрату зв'язку з товариством або за «нечесне діло» [8, арк. 1-1зв.]. Високі вимоги, дотримання яких вимагалося статутом від членів товариства, обумовило нечисленність його складу (21 дійсних члена та 10 «помічних» (кандидатів)). Водночас, це мало й свої переваги, бо у складі «Просвіти» об'єдналися дійсні організатори просвітньої справи, які працювали як в таборі, так і поза його межами, допомагаючи полоненим з робітничих команд.

Відносна стабілізація продовольчої ситуації в таборі (серпень 1918 р.), разом з черговим «потеплінням» у ставленні німецької влади до українців та надходженням обмеженої допомоги з боку Української Держави уможливили й поліпшення загального становища полонених у Раштаті. Важливим було й те, що ККПУН зі своїх невеличких фондів намагався матеріально підтримати українських активістів, виплативши їм у другій половині вересня 1918 р. 2135 м.н. [7, арк. 33-34], хоч це й не покривало всіх їх потреб.

Свідченням позитивних змін стало створення у середині серпня ц.р. «Гуртка Товариства Січі» на чолі з виборною старшиною (сотник – Скицький, курінний – Олександрівський). Уявлення про деякі аспекти діяльності гуртка у серпні-вересні 1918 р. дають протоколи трьох засідань його членів [9, арк. 1-20], з яких також можна дізнатись й дані про кількісний склад цієї таборової організації (загалом 60 осіб, які були зведені у три чети) [9, арк. 21-21зв.]. Виплата січовикам невеликої, але регулярної «запомоги» (9 м.н. – січовик, 15 м.н. – старшини та посадовці Січі) [10, арк. 3-8], очевидно обумовила кількісне зростання цієї таборової організації (1-ша чота – 53 січовики, 2-га – 47, 3-тя – 53) більш ніж вдвічі станом на вересень 1918 р. [10, арк. 3-8].

У жовтні кількість членів «Січі» знову досить суттєво збільшилась – до 358 осіб (на 3 жовтня 1918 р.), з яких 149 перебувало на командах. Водночас дехто з січовиків виходив зі складу організації, згадавши, що його «уезд не приналежит до України» (так написав у своїй заяві про вихід січовик Павло Голота) [11, арк. 24]. Натомість інші полонені навпаки прагнули до її складу, сподіваючись в такий спосіб принести більше користі Батьківщині. Іноді таких таборян рекомендували до складу Січі їх колеги, як це сталося у випадку з Павлом Кучмасем, про якого йшлося в листі полоненого В. Кулика до голови табору Раштат. Останній радив уважніше придивитись до П. Кучмаса, затримавши його «на декілька часу в таборі», завдяки чому той «ще більшим і опитнішим діячем вернеться в свій рідний край, [...] який потребує так дуже багато таких людей» [11, арк. 27-27зв.].

З січовиками проводились гімнастичні та рухові вправи (участь в них брали пересічно 50-80 осіб). В жовтні мала бути заснована Школа ройової старшини, до якої планувалося залучити всіх тих козаків, «які призначають себе по повероті додому до військової або міліційної служби». Всі інші заняття

січовики відвідували в межах загальних викладів [7, арк. 54]. Важливим було те, що січовики брали активну участь у всіх загальнотаборових заходах – зокрема, 20 жовтня 1918 р. 113 січовиків були присутні на освяченні пам'ятника померлим полоненим українцям [10, арк. 23-23зв.].

На вересень 1918 р. припадає останній «сплеск» активізації полонених у таборі – як йшлося у звітах таборових організацій за цей період, всі вони зуміли розвинути свою діяльність, працюючи для добра полонених українців. Зокрема, члени товариства «Просвіта імені І. Франка» (голова полонений Шум) організували проведення курсу українознавства (для «табової інтелігенції» та всіх бажаючих, не зайнятих на роботах у таборі). Тут викладали В. Сімович (граматику української мови, статистику України та українську літературу), а також «півсотник» хорунжий Ф. Шамрай (історію України). Ці виклади відвідувало 20-30 осіб.

Також «Просвіта» подбала про відкриття «спеціального курсу» з бухгалтерії (власне бухгалтерську справу викладав хорунжий С. Просунько, геометрію – сотник О. Скитський). Проводились в таборі й загальні виклади (про споживчу кооперацію, «первісну історію українських територій», «венеричні хвороби» тощо), які відвідувало 18-60 осіб. На сходинах членів «Просвіти» виголошувались реферати, В. Сімович і М. Паращук також виступали на загальнотаборових вічах з інформацією про події в світі [7, арк. 45-46].

У таборі відновилось й культурно-мистецьке життя, бо українськими активістами табору відразу ж було вжито заходів «для заложення нової організації, яка з'єднала б у собі всі музично-драматичні інституції табору». Вже у вересні в Раштаті відновили свою діяльність гурток Драматичного товариства, хор, «балалаєчна оркестра». З метою «гуртування українців Раштатського табору задля плекання драматичного мистецтва, розвитку рідної мови» ці гуртки об'єднались в Артистичне товариство «Бандура» імені І. Тобілевича (голова – сотник Блощаневич, диригент – поручник Незведський). У складі товариства увійшло 45 членів, які «брали весь час живу участь» в його роботі [7, арк. 47].

У цей час були придбані музичні інструменти, вжиті заходи для повернення з робітничих команд музикантів. У вересні товариство влаштувало вистави «Батькова казка» І. Тобілевича, «Хатня революція» А. Володарського, підготувало з нагоди 75-ліття роковин смерті Г. Квітки-Основ'яненка «Ювілейне свято» (у програмі музично-вокально-літературна частина і три дії драми «Щира любов»). У всіх виставах брав участь хор, в антрактах грала балалаєчна оркестра. Бажаючі мали можливість відвідувати таборове кіно, до того ж «в час демонстрації картин грав завжди струнний квартет під акомпанемент роялю» [7, арк. 48].

Продовжувала досить успішно працювати й таборова торгівельна спілка «Єдність». Через від'їзд у червні-липні значної частини полонених на роботи та обмеженими можливостями членів спілки у закупці продуктів харчування

прибутки спілки зменшились на 40% (замість 400 м.н. денна виручка становила лише 250 м.н.). Після повернення до табору частини полонених торгівля пожвавилась, але у зв'язку з тим, що «подарунки вже скінчилися майже у всіх, голод поступово збільшується й люди купують поголовно все те, що тільки доставляється» до табору (рибні консерви, печиво тощо). У спілці у якості постійних працівників працювало 12 осіб, загалом до складу спілки входило 715 осіб (з яких частина вже перебувала в Україні, найбільше – на робітничих командах, у таборі – 35 осіб) [7, арк. 50-51].

Не припиняли у цей час своєї роботи й всі підрозділи Видавничого товариства (редакція, друкарня, переплетня, «адміністрація», книгарня). У друкарні було виготовлено 350 примірників часопису «Розсвіт», надруковані театральні афіші для таборового театру (на замовлення товариства «Бандура»), виконувались замовлення спілки «Єдність» та секретаріату. Крім того, у друкарні тиражувалась книга В. Сімовича «Граматика української мови», брошури та навчальні матеріали, оголошення таборової комендатури. «Адміністрація» займалась розсилкою до робітничих команд газет, які надходили з інших таборів та України (зокрема – журналу «Око») [7, арк. 53-53].

Заходами М. Паращука було відновлено роботу «кустарні», успішно провадила свою діяльність таборова гончарня, в якій за вересень було виготовлено 348 предметів (тарілок, глечиків, ваз, чайних сервізів тощо). Крім того, він часто відвідував робітничі команди задля залагодження суперечок між німецькими урядовцями та полоненими. Це було вкрай важливо з огляду на те, що непорозуміння з місцевою владою мали місце і надалі, так само час від часу траплялись випадки побиття вартовими полонених. Моральний стан багатьох полонених українців був незадовільним, бо «після довгого вичікування на поворот до рідного краю [вони] зневірилися і не хочуть вірити всьому тому, що їм розказують». Проблемою було й те, що таборові підofiцери не зважали на стан здоров'я полонених, і «коли хто зостається в бараці хворий, не дають їсти, а крім того карають арештом» [7, арк. 49-50].

На жаль у вересні 1918 р. таборова організація була змушена долати наслідки неприємного «сюрпризу», зумовленого крадіжками значних сум з каси секретаріату та «генеральної» каси. У першому випадку це здійснив полонений Іван Дубовик, який маючи до неї доступ – забрав їх для картярської гри та програв. Він не пам'ятав, скільки він поцупив грошей, бо був тоді у стані сильного алкогольного сп'яніння (аж настільки, що не міг навіть пригадати з ким він грав у карти). Загалом з каси секретаріату зникло 196 м.н. [7, арк. 37]. З «генеральної» каси було вкрадено набагато більше – 2288,10 м.н., що стало болючою втратою для всіх українських організацій. Винного у цьому не було знайдено, але опосередковано вина за це лежала на касирі С. Просунько, який погоджувався відшкодувати 1280 м.н., а решту мали внести таборові організації.

Під час обговорення цих справ на засіданні ККПУН (протокол № 3 від 25 вересня 1918 р.) було вирішено створити дві комісії з полонених, які мали всебічно дослідити всі обставини цих крадіжок, а у тому випадку, якщо б не вдалось встановити особи крадіїв, належало вже звернутися до німецької комендатури [7, арк. 37-38]. На цьому засіданні було ухвалено рішення – надалі гроші зберігати в одному з німецьких банків. На жаль, у справі крадіжки грошей з «генеральної» каси комісія не знайшла жодних слідів, які б дозволяли вказати на винуватця цього злочину.

Але розраховувати на допомогу комендатури не було підстав, окремі її службовці відігравали в таборі цілком деструктивну роль. У цьому контексті варто згадати фельдфебеля Флегенгаймера, який у вересні 1918 р. розповсюджував чутки, що виїзд з табору полонених нібито затримують офіцери-українці, які перебували в таборі Раштат. Аналогічні плітки серед полонених поширював й німецький лікар з таборового лазарету [7, арк. 56]. Коли ж комендант табору зажадав пояснень від цих службовців комендатури, останні «відхрестились» від цього. Очевидно, що все це робилось задля того, аби перекласти з «хворої голови на здорову», бо відправка полонених українців додому затягувалась центральною військовою владою Німеччини, яка не була зацікавлена у втраті робочих рук.

У жовтні 1918 р. Раштат залишили всі офіцери-українці (військовий старшина Олександр Олександрівський, сотники Олександр Скитський і Микола Блощаневич, значковий Олександр Незвідський, хорунжі Семен Просунько, Федір Шамрай, Валентин Чернявський), які були відряжені до Ганновер-Мюндену [7, арк. 68]. Очевидно, що це була відчутна втрата для табору, бо Раштату в цей час гостро бракувало організаторів культурно-просвітнього життя.

5 листопада 1918 р. відбулось одне з останніх засідань раштатського ККПУН, на якому В. Сімович констатував (це стосувалось всіх трьох українських таборів), що «обставини і умови праці по таборах складаються так, що майже цілком унеможливають усяку продукційну (конструктивну – *I.C.*) роботу». Через «брак авторитету в зносинах з німецькою владою» ККПУН не мав майже жодних можливостей обстоювати права полонених, а всі його заяви і заходи перед місцевою комендатурою не мали ніяких наслідків. Особливо багато перешкод виникало в справі захисту інтересів тих полонених, які працювали на робітничих командах.

Також В. Сімович був змушений визнати, що попри всі здобутки останнього часу «культурна праця по таборах дуже невелика і поставити її на широку скалю цілком неможливо». До того ж «загальна байдужість, уперте недовір'я фізична і моральна перевтома» призводили до того, що «усякі спроби не тільки поширити, а навіть піддержати існуючі просвітні організації та їх працю являються даремним витрачанням сил і не дають найменшого задовольняючого вислідку» [7, арк. 71-72]. Жоден з керівників культурної праці у таборах не

відчував «найменшого задоволення з своєї діяльності», бо через поширення у таборі різних неправдивих пліток у таборян посилювалась апатія та недовіра.

З огляду на це все ККПУН ухвалив припинити свою діяльність з 1 грудня 1918 р., поінформувавши про це полонених та німецьку владу. Тоді ж мали бути ліквідовані всі існуючі в таборі інституції, але до цього моменту необхідно було спакувати їх майно та забезпечити його зберігання (раніше планувалось, що його можна буде вивезти до України). Було прийнято рішення про негайну ліквідацію читальні, бібліотеки, музею, натомість майно товариства «Бандура», фотографічного товариства та друкарні тимчасово залишалось у розпорядженні її членів. Було вирішено, що кошти громади «Самостійна Україна» зберігатимуться у одному з німецьких банків як «залізний фонд» [7, арк. 73-75].

У своєму зверненні «До товаришів на робітничих командах» [3, арк. 62-63зв.] від 15 листопада 1918 р. В. Сімович поінформував полонених про розв'язання ККПУН з 1 грудня 1918 р. та перебирання всіх справ, пов'язаних з полоненими, окремою урядовою комісією. У зверненні також йшлося про повну ліквідацію всіх таборових інституцій в Раштаті та завершення видання «Розсвіту». Озираючись у минуле В. Сімович писав: «Цілих три роки ми, табір і робітничі команди – творили одне, ми були зв'язані спільними інтересами, усіх нас єднала спільна неволя, всі ми подавали собі всепомічну руку, де того було треба, ділилися думками, раду давали одні другим. Через те ми могли добитися поліпшення в нашому важкому становищі, змогли своєю зорганізованістю викликати до себе поважання» [3, арк. 63].

В. Сімович закликав полонених зберігати повний спокій та залишались на місцях, «спокійно робити свою роботу» в очікуванні вивезення додому заходами німецького уряду. Очевидно, що переважна більшість полонених українців не сприйняла такий заклик і відразу після краху Німецької імперії вдалась до самочинного виїзду з таборів та залишення робітничих команд, прямуючи пішки у східному напрямку до кордону. Ця заява стала останнім акордом у понад трьохлітній діяльності українських організацій в таборі Раштат, яка була позначена надзвичайно вагомими здобутками у культурно-просвітній та національно-організаційній роботі.

Найважливішим було те, що українська громада «Самостійна Україна» табору Раштат вихвала велику кількість національно свідомих українців, з яких у лютому 1918 р. були сформовані перші відділи національної армії. Навесні 1918 р. раштатці опинились у надзвичайно складному становищі, що було зумовлено продовольчими труднощами, які переживала Німеччина. У цей час полоненим раштатцям надходила обмежена гуманітарна допомога від червонохресних організацій деяких країн; водночас таборяни не мали якоїсь суттєвої підтримки від українських урядів. Тим не менш табір продовжував функціонувати завдяки зусиллям таборян-активістів, які зуміли відновити роботу таборових організацій після від'їзду значної кількості полонених для

поповнення «синьожупанних» дивізій, залишаючись центром українського життя до моменту ліквідації табору в листопаді 1918 р.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.4406, оп.1, спр.23.
2. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.34.
3. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.30.
4. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.17.
5. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.41.
6. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.143.
7. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.10.
8. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.153.
9. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.138.
10. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.143.
11. ЦДАВО України, ф.4406, оп.1, спр.144.

Срибняк І.В. Громада військовоплених українців «Самостоятельная Украина» на завершаючому етапі існування табору Раштат, Німеччина (травень – листопад 1918 р.).

В статті розкрито специфіку функціонування громади військовоплених українців «Самостоятельная Украина» на завершаючому етапі існування табору Раштат. Важним було те, що українська громада «Самостоятельная Украина» табору Раштат виховала велику кількість національно свідомих українців, з яких у лютому 1918 р. були сформовані перші підрозділи національної армії. В цей час раштатці опинилися в дуже складному положенні, що пояснювалось продовольственими труднощами, які переживала Німеччина в 1918 р. Важне значення мала діяльність Ліквідаційного комітету та відділення «Комітету Культурної Помощі Українцям в Німеччині», який з 1 серпня 1918 р. взяв на себе проведення всієї культурно-організаційної роботи в таборі. Зусиллями його членів в таборі були продовжені культурно-просвітительські заходи, а сам табір залишався центром українського життя до моменту його ліквідації в листопаді 1918 р.

Ключові слова: Раштат, Німеччина, табір, військовоплених, українці, комітет.

Sribnyak I. The Community of Ukrainian Prisoners of War “Independent Ukraine” at the Final Stage of the Existence of the Camp Rastatt, Germany (May – November 1918).

The article deals with the specifics of the functioning of the community of captured Ukrainian soldiers “Independent Ukraine” at the final stage of the camp Rastatt. The most important thing was that the Ukrainian community “Independent Ukraine” of the camp Rastatt trained a large number of nationally conscious Ukrainians, of whom, in February 1918, the first units of the national army were formed. At this time prisoners found them in a very difficult situation, which was caused by food shortage that Germany was going through at this time. Equally important was the work of liquidation committee and department “Help the Ukrainian Cultural Committee in Germany” in Rastatt, which on August 1, 1918 took over maintenance of the cultural and organizational work in the camp. Through the efforts of its members in the camp continued carrying out educational work, and the camp remained the center of Ukrainian life until its liquidation in November 1918.

Keywords: Rastatt, Germany, the camp, prisoners of war, Ukrainian, committee.